

САЙГАРЛЫРЫ БЕЛЕН БЕ?

АЛДЫН ДУЛГУУР

Чогаалчыга ушкажы

«МОЛЗУГ ДЕВИВЕС».

А КАНЧААР?

Ашталып, салгыгы болза, кым-да сайгарып. Шыныгы айыгы, оң чыгуу шүбкөсүзүгү чедир орук узун. Шаада, хуускаал мурунда, кылга, орус сымалылар...

гармыкчыларын бирааны чагааны «Шыңче» бижип олурарым бо.

Ол дээрде Алтын Тербе-Даш чурттуу Зоя Бокаштаановна Сарыглар, Дон-Терезин сес чыл, Кызыл-Мажалык ортумак школань доозукучу. 1967 чылда школа оон дарый Ак-Довурак хоорайны ДОСААФ шугумун ламчыгыр чолаачылар курстарын дооскан. Чаа тургустунган «Дон-Терезин» совхозка күш-ажылы чылаачы мергезил-биле эгелден. Чиник автомашинага эвес, кынар-чаар материалдар өртүр чыкк машина-ан-биле трактор-хову бригадинга ачылды турган.

Бир чыл дургууда бөлөн сөөртүп келген. Таңды кожуучу көшкөн, Республикага сургагыт «Тилелдер» совхозтун суг сөөртүп автомашиназынга малчыны кырган-авазы Зоя Бокаштаановна болу берген. Кады чурттаан эжи озал-ондакда тарышкан чок алпарган. Эң бичини чаш артыканы баа элден назым четпээне бот-не байдалыга келген. Ам качаар, ажы-толуну келрүгү эси дээш карак кымыпкан. Ажы-шүжүгте бастырабайн, уругла-ры өскүсүрөтпейн, эртем-билеге чедирген. Бөгүдө хундулуг дымтанылгада, ынчалда-да кайыны анаа олурар ийик. Кожуунун кино четкизини кол бухгалтер тургаш, пенсияга үнгөн. Ажылында халактаншп, оон очла-ажык-да харываан.

Чурт баа кривиске таварышкан хой уругларын не ырай-хой сайгаргыт, ангы салгыгы алпарган. Саян артында бараанырны «ма ал» кылдыр чыгыс терде чып кабаан болгаш Оларны өртө, эдуусалары баа агы-ангы. Ажыгыттыгырып, салтыгырып баа өөрөшп көөр. Улуг хоорайлар кезири кожа аалдар

аразынга артыгыр эвес-ле болгай. Кышкы үедө баш-карканы техника үрелин, орукка калдыг-да байдал тургустунуп болур.

Бо хөрежени иенин кызы-маан кайгаар, мен. Вежен харлапкан, хой ажы-толду-даа бола, алак-бышкаа чыкк. Шымчешкини — ол да-дыгышкын, калышылга ажыктаг, кадыг-бергени ажып эртеринге алдын ду-гүр болуп турар. Зоя Бокаштаановнадын ийн уруу дээш, бирээн ортумак тус-кай эртеринг, артыканыры — школагылар.

Хөрежени кижилер кычаар кызыкмак ажылдап чорла, кырымка ачылгыт, чокка чо-вангыч, чамдык эр кижиле-ринге чөгөнгү-дир ол Ры-нок кизи азынатын эр-кери бөгүдө шытлап ту-руп, Акымысты баа ажыр октап, өзгөрткөсү эртеринг ар-тырып ап көрөли.

Николай КУУЛАР. Кызыл-Мажалык.

РЫНОК БОЛГАШ БАНК

ООҢ ТӨӨГҮЗҮ-ТЫВАНЫҢ АМЫДЫРАЛЫ

Боттун бодалы чедир кылза...

Ханыг политиктиг репрессивга таварышкан шаажаладып өлүктөн Тыванын хо-вар оолдарына ту-раскаалды скулптор эки кылган деп са-наар мен. Билектеринде үзе ооп алганы чеп-тин уштары (багла-нан черери) арта бер-ген кылдыр кылган бол-за, оон-даа көрүштү болуу деп. Ону ам кыл-дым-да ап болбай-ла. Билдиг-да бола, ол ил-кинчи чокчор хордалап, бууккап байдалы көөр-гө, даг деп караны до-кук деп ак базар до-лп-биле домей-те, шы-ныг херектиг талалка-чызы-дыр бо деп чүе-ни кизи биле каар. Тураскаал бурзуу то-огуз деп, кымыгы бооп кижилерни кы-чээдирип чоруур бол-гай.

138 чыл бурунгаар Россиянын хааны Алек-сандр II Россияга Курене банкынын тургу-занын дугайында Чарыкка ат салган. Оон мурунда Россияга дворнярларын хуу банкы-ларны турган. Ол-ча чылны Россиянын улуг хоорайларына ол банкынын квалдистер тур-густунган.

Россиянын Курене бан-кынын 77 чыл иштинде туруп келген үезинде оң 8 эргелекчинин баштайгызы банкир барон Штиглиц тур-ган, ийн дугаар эргелекчизи Евгений Иванович Ломоно-ский 20 чыл иштинде удур-туп келген. Эң сөөлү эрге-лекчизи Иван Павлович Ши-пов 1917 чылдын ноябрь 11-де Россия империязынын Топ күрүне банкынын ду-гүзүрү революшучу чазактын төлөөсүнө хуулолгон берген. Ол үезин эгелээш Россия соналдыг шитилелдин тургузучусу кирген. Оон соонда 5 чыл иштинде Рос-сияга күрүне банкызы тур-баан. Россиянын ангы-ангы девискээртинге боттары-нын ашшаларын үндүрүп турган.

1921 чылдын октябрь 5-те Топ Күүсөкчи Комитет РСФСР-тин Улус Комисса-ридинин Саң яамызынын составына күрүне банкынын тургузарынын дугайында декретти бадалаан. 1921 чыл-дын октябрь 21-де Россиянын Курене банкызы СССР-ниң Курене банкызы кылдыр эле тургустунган.

Тыва Арат Республикага банк албан чери 1925 чылда тургустунган. ТАР-нын Ча-заанын дилээ-биле Тыва Са-ды — улуттук банкынын акционер үндөзүнө тургу-зарынын дугайында шит-пини хуулап алган.

1925 чылдын август 25-те акционерлерин баштайгы хуралына банкынын 7 кизи составтыг чөвүлел кежи-гүнерин, чөвүлел кежи-чүне кандидат 3 кижини сон-гуп алганнар. Чөвүлел кежи-гүнерин киргенер: Тондук — банк чөвүлелдин даргазы, ТАР-нын Сайыттар Чөвү-лелинин даргазы, Ширап — Сан сайды, Токпан — пар-тия Топ Комитетинин дар-газынын ораалакчызы, Р.Ф.тин Тывага элчини тургай Чинаев, РКП (б) райбюро секретарынын ораалакчызы Чудинов, СССР-нин Курене банкынын төлөззи Руден-ский.

Чөвүлел кежигүнеринин хуралына банкынын дирек-тор — шитирлекчинге Чудиновту сонгуп алганнар. Банкынын ревизия комиссия-зын кежигүнеринге Фо-

Тыва банкынын удуртук органына, Устав эзуугаа СССР-нин болгаш ТР-ниң чазактарынын төлөөлөрүн тургустунган акционерлер-нин нити хуралы, хуралдар аразында банкынын ажылын директорлар чөвүледи бол-гаш банкынын эргелекчизи удуртуп турган. Тыва банк саң-чээли операцияларындып болгаш бюджеттин касса хан-шаныг турум чоруун бижик-тырары, рыноктук органи-застиг хемчеглерин калбар-тышаан, республикага акша саарылгазын чурумчулар турган. Тыва банк саң-чээли ажыл-чорудулганы Тывага организастан чоруткан. Оон дугайында узун хуусаалыг чөвүлелерин берип турганын дугайында сан-чугарай-лар чугаалар турар. 1935—1940 чылдарда 2913 мун ак-шага узун хуусаалыг чөвү-лелерин берген, оң хой кезиниң күрүне ажыл-агыйларына, көдөз ажыл-агый артедле-ри хөжүмдөргө чоруган.

СССР-ниң Курене банкы-зы Тыва банкыга улуттук бараанырны, машина, деги-рек-херекселер садып аарына гур хуусаалыг, чингелдег чөвүлелерин берип келген. 1933 чылга чедир Тыва бан-кыга берген нити чөвүлел-дин түңү 2 млн. рубль. 1933 чылда Октябрь революш-чинин 20 чыл оюн таварыш-тыр СССР-ниң Чазаа ТАР-нын 3050 мун рубль өрөшүн үндүр бижен. Бо дээрде ол үедө Тыва Республиканын бюджетинин чарты-дыр. Сөөлүндө чылдарда комму-нал ажыл-агый тудуларына, республикага 9 айнык ба-раан курлавырларын ханды-рар талазы-биле болгаш кү-рүне ажыл-агыйлары, көдөз ажыл-агый артедлерин хөжүмдөргө чөвүлелге чөвүлелге чингел-делг чөвүлелери ач келген.

Акша саарылгазынын кө-вүлелери-биле банкынын сал-дырлары болгаш ажаалта кассаларынын четкинери кал-барган. 1932 чылда Шагаан Алыта, Чалаанага, 1937 чылда Самагалдайга, Кызыл-Мажалыкка, 1938 чылда Бай-Хаанка, Сары-Сепке, Ту-ранга, 1941 чылда Тожуга Тыва банкынын салбырлары ажыттыганын.

1944 чылда орук болгаш тыва чоңун амьларынга төөгүлүг улуг болушунка болган. Тыва Республика РСФСР-ниң составына эки тура-биле каттыгып кирген. 1944 чылдын ноябрь 20-де СССР-ниң Курене банкызы-нын дунаалыга үндөз-лөш 1945 чылдын январь

национал валютаге кин-деринге белеткеп ажылдары-нын чоруп турган үези. 1936 чылдын бирги чартында ТАР-ча саарылгаже нацио-нал валюта — акша кирген, ону СССР-ниң Курене бан-кызы деткип турган.

Тыва банкынын кол сорул-газы — саң политиказын чедимчелг чорудуп тургаш ак-шаныг турум чоруун бижик-тырары, рыноктук органи-застиг хемчеглерин калбар-тышаан, республикага акша саарылгазын чурумчулар турган. Тыва банк саң-чээли ажыл-чорудулганы Тывага организастан чоруткан. Оон дугайында узун хуусаалыг чөвүлелерин берип турганын дугайында сан-чугарай-лар чугаалар турар. 1935—1940 чылдарда 2913 мун ак-шага узун хуусаалыг чөвү-лелерин берген, оң хой кезини күрүне ажыл-агыйларына, көдөз ажыл-агый артедле-ри хөжүмдөргө чоруган.

СССР-ниң Курене банкы-зы Тыва банкыга улуттук бараанырны, машина, деги-рек-херекселер садып аарына гур хуусаалыг, чингелдег чөвүлелерин берип келген. 1933 чылга чедир Тыва бан-кыга берген нити чөвүлел-дин түңү 2 млн. рубль. 1933 чылда Октябрь революш-чинин 20 чыл оюн таварыш-тыр СССР-ниң Чазаа ТАР-нын 3050 мун рубль өрөшүн үндүр бижен. Бо дээрде ол үедө Тыва Республиканын бюджетинин чарты-дыр. Сөөлүндө чылдарда комму-нал ажыл-агый тудуларына, республикага 9 айнык ба-раан курлавырларын ханды-рар талазы-биле болгаш кү-рүне ажыл-агыйлары, көдөз ажыл-агый артедлерин хөжүмдөргө чөвүлелге чөвүлелге чингел-делг чөвүлелери ач келген.

Акша саарылгазынын кө-вүлелери-биле банкынын сал-дырлары болгаш ажаалта кассаларынын четкинери кал-барган. 1932 чылда Шагаан Алыта, Чалаанага, 1937 чылда Самагалдайга, Кызыл-Мажалыкка, 1938 чылда Бай-Хаанка, Сары-Сепке, Ту-ранга, 1941 чылда Тожуга Тыва банкынын салбырлары ажыттыганын.

1944 чылда орук болгаш тыва чоңун амьларынга төөгүлүг улуг болушунка болган. Тыва Республика РСФСР-ниң составына эки тура-биле каттыгып кирген. 1944 чылдын ноябрь 20-де СССР-ниң Курене банкызы-нын дунаалыга үндөз-лөш 1945 чылдын январь

Светлана МИКИТЮК. Кызыл хоорай.

ЧАРЛАЛДАР ДУГАН-ӨРГЭЭ тудуунче кириштирер ачы-буян агар саны. Центральная буддийская религиозная организация УКИТ «ТУВАКРЕДИТБАНК». р/с 4070381030000330000 ИНН 1701026640 БИК 049304729 Кор. сч. 30101810600000000729

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ Тыванын күрүне уни-верситети коммуняга үндөзилген дараазында мергезилдерге өөрени-рин күзээннерин чалап тур: Химия, география, күш-культура болгаш спорт, физика-информатика, математика-информатика, агрономия, зоотехника, үлетпүр болгаш Чаа-Хөл кожуунга аът спортун сайырды-рынга үлүн кирген.

рааш назынындан, чы-рык өртемчөйдөн элекке чарлып чоруткан Веле-рий Антонович МЕЖЕ-КЕНЕ тураскааткан сактышкын хүнү болуп эртер. ПРОГРАММАДА: Тыва хүреш, улуг-биче аъттарнын чаржы, чы-раалаар, челер аъттар чаржы кирген. Панналарды аът, хой, өшкү, өртекитг бе-лектер. Төрелдери.

Тыва Республиканын Чазаа Аппараты Россиянын Соңгу чук күрүне комитетинин Тыва Республикага төлөөлөгү чериниң удуруткузу Владимир Хертекович Суге-Маадьрга ооң авазы, Тыва Республиканын аддарыж малчыны, күш-ажылдын чоңууну Калдар Сыргыт-ооловна СУГЕ-МААДЫРЫНЧ МОЧӨӨНИ-биле ханы кажымдады илергейлеш тур. РФ-тин Президентинин ТР-де бүрүн эргелиг төлөзүн РФ-тин Соңгу чук комитетинин ТР-де төлөзүн Владимир Хертекович Суге-Маадьрга ооң авазы, Тыва Республиканын аддарыж малчыны, маадьр-но Калдар Сыргыт-ооловна СУГЕ-МААДЫРЫНЧ МОЧӨӨНИ-биле ханы кажымдады илергейлеш тур.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100 индекс 667000 РЕДАКЦИЈАНЫН КОЛЛЕГИЯЗЫ: Адыгжы СААЯ (совет редакторун ораалакчызы) Кустуур САТ (харысалгалыг секретары), Арапчор ОКСУР (квалд редактору), Виктор КАРА-САЛ (квалд редактору), Кутусу КУУЛАР (квалд редактору). РЕДАКЦИЈАНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; кол редакторчу ораалакчызы — 3-33-91; секретарат — 3-36-82. Солчу кедейин багында дараазында телефоннарже дол-гаар: 3-14-94, 3-57-92. Агар санывыс: № 4070381040000010000 КБ «Тувакредит», ИНН — 1701008465; Корр сч 30102810200000000729 БИК 043040729. Солуу нелеедэ 3 катан үвер. Хемчөөл 2 парамал зма. Тираж 5960. Чагыл № 109.